

ВІДГУК

офіційної опонентки, докторки філософських наук

Ірини Володимирівни Горохолінської

на дисертаційну роботу

Марюхно Наталії Миколаївни

«Соціально-політичний аспект богословських ідей Івана Проханова»,

подану на здобуття наукового ступеня

доктора філософії за спеціальністю 041 – богослов'я

Ступінь актуальності обраної теми. Формування українського політичного богослов'я сьогодні в силу об'єктивних культурно-соціальних причин та рівня значущості релігії в суспільстві відбувається стрімкими темпами. Православні, католицькі, греко-католицькі, баптистські та п'ятдесятницькі богослови України в міру можливостей розвивають наявні ідеї західних теологів щодо конструктивних та деструктивних елементів політично опосередкованих ідей і практик християнських Церков та їхніх лідерів; пропонують свої власні концептуальні підходи та дослідження. Український баптизм, до прикладу, пропонує не лише постмодерні моделі посткапіталістичного солідаризму, але й цілком класичні моделі модерного лібералізму. Останнє явище очевидно пов'язане з тим, що понад століття тому, коли український і російський баптизм були єдиним цілим (а роз'єдналися остаточно вони лише 2014-го року), харизматичним лідером всього євангельського руху Іваном Прохановим була створена контекстуалізована модель лібералізму. Ця модель мала значний вплив на наратив та діяльну активність релігійних громад, передусім через величезну роль Проханова в історії російського й українського пізнього протестантизму. Фактично всі лідери ЄХБ були його ідейними послідовниками. Інерція його ідей була відчутною протягом всього радянського періоду. А його соціально-політичні ідеї стали знову актуальними під час перебудови. Сьогодні фактично російський баптизм

переживає драматичний період відмови від ідей Проханова, звернення до моделей «симфонії» з державою, що різко критикувалося Прохановим. Баптисти Росії або тримаються позиції повної аполітичності, або ж йдуть на угоди з сучасним російським владним режимом. Тому творчий імпульс соціально-політичного активізму Проханова, фактично, сьогодні відчувається виключно в Україні. Оскільки соціально-політична діяльність та політична теологія українських баптистів не може лише копіювати західні взірці, то закономірними є пошуки локальної традиції соціального й політичного реформаторства. І ці традиції засновуються саме Прохановим, який встиг не лише надати основні ідеї класичного християнського лібералізму модерного типу, але наприкінці власного служіння створив християнсько-гуманістичний різновид соціалістичного солідаризму.

Нині протестантська політична теологія в Україні найбільшими цінностями визнає свободу та солідарність. Посадження в сьогоднішньому богословському дискурсі траєкторій ліберальної модернізації та комунітаристської солідарності відбувається не безпроблемно, оскільки перша траєкторія пропонує сьогодні бачити як незавершений модерн, а друга траєкторія проектує визнання постмодерну як актуального стану соціуму. Представники модерного лібералізму та постмодерного солідаризму можуть ефективно проповідувати свої ідеї, і завдяки тому ресурсу, який надала соціально-політична теологія Проханова, котра в минулому легітимізувала розвиток обох різновидів політичної теології. Очевидно, що аналіз соціально-політичної думки Проханова через представлені в його працях ідеї та рецепції їх у сучасних протестантських історико-богословських наративах, є надзвичайно важливим і теоретично виправданим. Такий аналіз дозволяє критично відповісти на питання, чи справді є у спадщині Проханова той конструктивний теоретичний і практичний потенціал, який намагаються підкреслити певні дослідники сьогодні.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій.

Дисертантка пропонує продуману методологію, основою якої є філософія релігії, що використовує сучасну філософську герменевтику взагалі та наратологію зокрема. Такий вибір дозволяє розв'язати ті специфічні завдання, що ставляться дослідницею в дисертації. Адже соціально-політичні погляди Проханова в їхній історичній динаміці зумовлювалися тими наративами, які він пропонував своїм послідовникам та всьому соціуму. Цілком слушно дисертантка відзначає нігілістичні тенденції щодо соціально-політичного аспекту богослов'я Проханова. Справді, одні дослідники намагаються представити ці погляди як утопічне моралізаторство, бо ж орієнтуються на повну аполітичність вірян і релігійних об'єднань у сьогоднішніх реаліях. Інші, менш чисельні дослідники, представляють погляди Проханова як такі, що були породжені виключно соціальною кон'юктурою і не мали богословської основи. Фактично дослідницькою гіпотезою Наталії Марюхно є те, що насправді соціально-політичні ідеї Проханова та його відповідні практики визначалися його наративами про роль протестантизму в історії людства, а також подальшими сентенціями про роль самого Проханова в історії протестантизму. Вибрана дисертанткою методологія адекватна для доведення цієї гіпотези. Слід визнати, що ця гіпотеза в дисертації повністю підтверджена. Також дослідження дозволяє зробити численні конкретні висновки про особливості соціально-політичної теології як такої, віднайти причини виникнення її специфічних рис, а також комплексно оцінити еволюцію цієї теології та максимально комплексно описати причини такої еволюції.

В останнє десятиліття з'явилася тенденція применшувати значення Проханова, наголошувати на тому, що він мав чисельних попередників, які теж впливали на ідентичність євангельського руху. Дисертація фактично вичерпно доводить, що при всьому значенні попередників, саме Проханов зміг створити наративний світ євангельського руху, що після 1944 року став наративним світом ЄХБ. Прохановим було створено множину теорій та

практик, взаємодія яких з більш консервативним традиційним баптистським етосом стала основним джерелом оновлення ідентичності для євангельських християн баптистів аж до сьогодні.

Достовірність та новизна отриманих результатів. Обрані методологія та джерела дослідження визначають достовірність наукових результатів дисертації, котра, поза сумнівом, має належну наукову новизну, що передусім полягає в реконструкції еволюції та особливостей соціально-політичної теології Проханова, поясненні причин саме такої еволюції та її характерних рис. Серед усіх висновків, до яких фактично підводить дисертація, для нас найбільш важливим є той, що вказує: Проханов сприймає сучасний йому гуманізм, який існував у ліберальному та соціалістичному інваріантах, перетворює ідеї тогочасного світського гуманізму на особливий протестантський християнський гуманізм. Відповідно, пізньомодерний гуманізм стає ядром проханівської концепції нової Реформації, яка мала захопити не лише власне протестантів, а й Православну Церкву і все суспільство. Прийнято вважати, що надії Проханова на реформаційні процеси у православ'ї були утопічними, а за приклад неспішності спроб Реформації береться поразка руху «Живої Церкви» («обновленчества»). Але деякою мірою надії Проханова справдилися, оскільки православна теологія зазнала поміркованої протестантизації, що можна бачити в еклезіології Афанасьєва і Шмемана, і це, безперечно, визначає сучасну ідентичність православ'я. Реформаційні тенденції призвели до торжества у значній кількості помісних церков ідеалів «відкритого православ'я». Зокрема, відкрите православ'я стає основою ідентичності ПЦУ в Україні, що сьогодні дозволяє продуктивно взаємодіяти православним і протестантам, численні приклади чого бачимо у Всеукраїнській Раді Церков і релігійних організацій, в діяльності Українського біблійного товариства, у численних спільних науково-освітніх проектах, у спільній соціальній діяльності тощо. Особливістю України стало формування єдиного простору національного богословського дискурсу як міжконфесійного та спрямованого на докорінні

позитивні трансформації всього суспільства. Все це демонструє, що соціально-політична думка Проханова була не настільки утопічною, як це традиційно прийнято вважати. Отже, усі отримані результати і висновки дослідження мають значно більше значення, ніж навіть про це заявляє дисертантка. А проте, слід сказати, що в дисертації відчувається певна залежність дослідниці від досліджуваного матеріалу, і тому часто дослідниця боїться вийти за межі безпосередньо очевидного. Відповідно, поруч із новим матеріалом маємо переосмислення відомого вже науці матеріалу, і потім дещо несміливий вихід на нові пояснення, нові інтерпретації, нове усвідомлення значення соціально-політичних ідей Проханова. Дисертація переконливо доводить, що підтримка протестантами Євразії ідей демократії, гуманізму, відкритості, протестантської етики, цінностей свободи і солідарності не є автоматично зумовленою самою конфесійною специфікою протестантизму. Гуманістичні соціально-політичні концепції та практики укорінюються в місцевому протестантизмі виключно через цілеспрямовану діяльність харизматичних лідерів з яскравим баченням позитивних шляхів розвитку протестантизму і цілого суспільства, з активною практичною позицією, зумовленою імперативом робити все, що тільки дозволяють наявні соціально-політичні умови.

Повнота викладу отриманих наукових результатів у публікаціях.
Висновки, здобуті внаслідок дослідження, апробовано на зарубіжних і міжнародних українських конференціях. Основні результати дисертації були ґрунтовно висвітлені в 7 наукових статтях, 2 з яких опубліковано в іноземних фахових виданнях (індексованих у наукометричних базах даних), 5 – у фахових українських журналах.

Рекомендації та зауваження.

Високо оцінюємо теоретичну та практичну вагу дослідження і, безперечно, констатуємо його самостійність та комплексність. Це оригінальна, системна наукова праця, що розкриває значущу богословську

проблематику і має реальні можливості практичної застосовності для розвитку богослов'я.

Поряд із високою оцінкою усіх концептуальних основ дисертації, сформулюємо низку міркувань, запитань та порад, очікуючи на відповідну роз'яснювальну реакцію дисертантки під час дискусії на захисті.

1. Як відомо, один з дослідників життя та творчості Проханова Олексій Сінічкін звертає увагу на те, що його ідеї сприймала молодь, яка не знаходила себе в традиційних консервативних спільнотах баптистів. Але надалі ця молодь влилася в баптизм і очолила його. Нам видається, що протистояння традиції та модернізації в аспекті здійснення «релігійного оновлення» через вплив на молодь могло б бути детальніше осмислене в дисертації. Адже, як свідчить історія, після розпаду СРСР ситуація такого діалектичної взаємодії молоді, сповненої модернізованого світобачення щодо місії Церкви та її соціальної активності, із релігійними громадами та через самостійні спільноти неабияк змінює ідентичність пострадянського протестантизму.

2. Важливо було б дати оцінку того, наскільки значущість впливу ідей Проханова була зумовлена їхньою вичерпністю, конструктивною дієвістю і богословською повнотою (і чи справді їм притаманні ці риси), а наскільки – лише «харизмою» його постаті. Це додало б роботі ще більшої об'єктивності та дещо знизило б вплив на наукові результати емпатії авторки щодо ідей досліджуваної персоналії.

3. У дисертації було б доцільно виокремити спеціальний підрозділ для аналізу особливостей впливу ідей Проханова на сучасний український протестантизм, специфіку його соціальної діяльності та соціально-політичної ідентичності.

4. Також у дисертації не вистачає аналізу впливу міркувань Проханова на такий засадничий документ, як «Соціальна позиція протестантських церков Росії» (2003 рік), у межах якого обстоюються цінності свободи особистості, дається апологія прав та свобод людини, осмислюються шляхи побудови громадянського суспільства в дусі гуманізму й солідаризму. Яка

доля цих ідей за теперішнього російського режиму і які їхні перспективи в Росії? Важливо б осмислити це в руслі конкретних історіософських і соціально-філософських аналітичних викладок (а водночас з урахуванням фактографії релігійного життя в тій країні).

Ці зауваги – рекомендаційні і не скасовують нашої високої оцінки рецензованої роботи.

Загальний висновок. Грунтовно вивчивши зміст дисертації та публікацій авторки, вважаємо, що кваліфікаційна праця **Марюхно Наталії Миколаївни «Соціально-політичний аспект богословських ідей Івана Проханова»** – актуальне, цілісне, завершене наукове дослідження. Його ідейно-теоретичний та методологічний рівень відповідає належним стандартам науковості та теоретичної аргументованості. І змістовно, і формально дисертація цілком узгоджується із настановами «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 № 167 та вимогами до оформлення дисертацій, затвердженими наказом МОН України від 12.01.2017 № 40. Тож її авторка варта присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 041 – богослов'я.

Офіційна опонентка:

докторка філософських наук,

доцентка кафедри філософії та культурології

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича

Ірина Горохолінська

Підпис Горохолінської І.В. засвідчую
Начальник відділу кадрів Чернівецького
національного університету
імені Юрія Федьковича

